

переважно з російських артистів, ... він ще більше усвідомив і відчув свій тісний зв'язок з російською еміграцією, з її культурою, а також з культурою Франції, що надала йому притулок [1, 345].

Таким чином, формально, персоналія С.М.Лифаря є яскравим прикладом синтезу трьох європейських культур: української, російської та французької, але фактично талант цього великого митця яскраво підтвердив думку Ж.-Ж.Новерра: "... танок має перед іншими видами мистецтва ту перевагу, що він належить всім країнам, всім народам; що мова його виразна повсюди, і він скрізь здатний збуджувати одні і ті ж самі відчуття [3, 78]."

Використана література:

1. Шлеев В. Послесловие /Сергей Лифарь. - К., 1994.
2. Каргапольцева Г.М. Ритм у контексті культури: до порушення проблеми /Етика, естетика і теорія культури. - К., 1992.
3. Новерр Ж.-Ж. Письма о танце и балетах. - Л. - М., 1965.
4. Лифарь С. Страдные годы. - К., 1994.
5. Эстетика: Пособие /Л.Т.Левчук, Д.Ю.Кучерюк, В.И.Панченко/. - К., 1997.
6. Лифарь С. С Дягилевым. - К., 1994.
7. Дуларидзе Л. Жак Превер, кинематографист /Детская раяка. - М., 1986.
8. Плисецкая М. Майя Плисецкая. - М., 1994.
9. Степин В., Гусейнов А., Межуев В., Толстых В. От классовых приоритетов к общечеловеческим ценностям //Квинтэссенция: Философский альманах. - М., 1992.

м.Маріуполь

Ю.С.Сабадан

"ЖИВА ЕТИКА" МИКОЛИ РЕРІХА У КОНТЕКСТІ ПРОБЛЕМ СУЧАСНОСТІ

Багатогранність творчого спадку Миколи Реріха загальновідома, та все ж таки це ім'я в нашій свідомості асоціюється, насамперед, з його живописною творчістю, а вже потім - з літературною. Проте слід пам'ятати, що праця над словом у Реріха йшла паралельно з роботою пензлем, а інколи

навіть випереджала її. Цікаво, що Реріх-письменник заявив про себе раніше, ніж Реріх-художник. Його нарис "Саричі й ворони" побачив світ, коли його авторові було 15 років. Ще через рік читач мав можливість познайомитись з іншим твором майбутнього художника - "Щоденники мисливця".

Починав Реріх, як найчастіше починають молоді - з віршів. Звичайно, вони не були самостійні. Балади "Ушкуйник", "Ронсевальське бойовище" написані під впливом Олексія Костянтиновича Толстого, якого Реріх полюбив на все життя. Ці ранні літературні спроби знаменні тим, що в них чітко визначився інтерес майбутнього художника до історії та фольклору. Багатство усних народних сказань, усвідомлених і трансформованих творчою уявою живописця й письменника, стало невід'ємною частиною його духовного світу.

Перший том зібрання творів Реріха, випущений 1914 року у Москві видавництвом І.Д.Ситіна, як жодне інше видання, вирізняється винятковим жанровим розмаїттям. Авторська думка розгалужується за багатьма напрямками, намагаючись втілити себе щоразу у нових і нових формах. Тут і вірші, тематика і сюжети яких пов'язані не лише з вітчизняним фольклором ("Лют велетень"), але й з монгольськими джерелами ("Вождь") та східними мотивами ("Закляття"). (До речі, цикл віршів "Закляття" у подальшому увійде до єдиної прижиттєвої збірки поезій Реріха - саме ним відкривається книга віршів "Квіти Морії"). Тут і біографічні нариси ("Дідусь"), і спогади про художників, близьких його духу та творчим уподобанням ("Врубель", "Куїнджі", "Серов"). Тут і новели, котрі свідчать про неабияке професійне знання історичного матеріалу ("Іконний терем", "Старовинна порада").

До цього ж тому увійшли його есе ("Добре око", "Збідніли ми", "До природи"), дорожні нариси, що мали на меті проникнути в одухотворену красу нашого історичного минулого ("На шляху з варяг в греки", "По старовині"), а також казки. І відчувається, що саме останні - улюблений жанр Реріха, бо складають вони в книзі цілий окремий розділ.

Слід зазначити, що навіть у ранніх творах Реріха, які він вважав за можливе не друкувати, начисто відсутні дух наслідування та боязкого учнівства. Реріх не просто опановує той чи інший жанр, а й намагається відповідно до своїх цілей реформувати його. Звертаючись до традиційної форми казки, він

не лише вдало уникає спокуси стилізації, що часто чатує на початківців, але й прямує неторованим і нетрадиційним шляхом. Динамізм його розповіді утримується не сюжетом - його сюжети прості й безпосередні, - а внутрішнім переживанням, напруженістю думки, яка постійно володіє героями оповідання. Казка Реріха наближається до морально-філософської притчі та позбавлена категоричності повчання, так властивої притчам. Напутні ноти пом'якшені ліризмом розповіді, поетичною недомовленістю.

Думка не плаває на поверхні, а спрямовується вглибину, намагаючись відкрити нові грані життя, не завжди помітні з першого погляду. Навчений досвідом Гримр-вікінг, з однойменної казки Реріха, заявляє, що не має друзів. Заявляє на противагу очевидності. Сусіди хором заперечують: той виручив Гримра з біди, той порятував його у хвилину небезпеки. Проте Гримр наполягає на своєму й пояснює сказане: "У мене не було друзів у щасті". "Всім слова вікінга Гримра здались дивними, багато хто йому не повірив".

Так закінчується казка. Проте цей кінець - початок роздумів читача, перед яким поставлене питання і який - якщо він читач вдумливий - не має права від нього відмахнутись.

Справжньою своєрідністю дихають білі вірші Реріха. В них немає концентричної насиченості думки, але в них є несподівана інтерпретація хрестоматійно відомої теми, як наприклад, у вірші "Вождь", що являє собою піднесений переказ про Чингіз-Хана. В них, а саме у вірші "Закляття" - є спроба шляхом медитативного розмірковування проникнути в ество тієї звістки, яку несуть у собі таємничі імена, обпалені розжареним вітром азіатських пустель та степів.

Проте головною частиною літературного доробку М.К.Реріха є його спільна з О.Реріх праця "Жива Етика". Це велика (12 томів), дуже цікава й, що важливо, актуальна досі літературна праця Миколи Костянтиновича та його супутниці життя Олени Іванівни.

Вперше дванадцять книг "Живої Етики" були видані почасти в Парижі, почасти у Ризі і одна - "Община" - випущена додатково в місті Улан-Батор (Урга). Кожна з книг "Живої Етики" має свою назву.

Вчення "Живої Етики"

1 Листи Саду Морії (Ключ або Поклик)	Париж	1924
2 Листи Саду Морії (Осяяння)	Париж	1925
3 Община	Рига	1926
Община (додатково)	Урга	1927

Серія Агні Йога

4 Агні Йога	Париж	1929
5 Безмежність, частини 1 та 2	Париж	1930
6 Ієрархія	Париж	1931
7 Серце	Париж	1932
8 Світ вогняний, кн.1	Париж	1933
9 Світ вогняний, кн.2	Рига	1934
10 Світ вогняний, кн.3	Рига	1935
11 Аум	Рига	1936
12 Братство	Рига	1937

В усій видимій історії людства простежується прагнення людей побудувати в своїй свідомості достатньо чітку систему світобудови, визначити своє місце в ній і далі жити, орієнтуючись на ці уявлення. Єдину, цілісну реальність буття, до пізнання якої прагне людина, образно висловлюючись, можна уявити у вигляді багатогранного кристалу: одні його грані пізнаються наукою, інші - мистецтвом, ще інші - релігійним досвідом людства.

Аби наблизитись до розуміння цієї реальності, мало розглянути окремо кожен грань, треба ще вміти побачити їхнє взаєморозташування та взаємозв'язок. Пізнання докільця та розширення світогляду людини відбувається ніби по спіралі. Спочатку йде накопичення знань та досвіду, далі синтез цих розрізнених знань в єдине, цілісне уявлення про докільця, потім, спираючись на це якісно нове уявлення, відбувається поступальне накопичення більш глибоких знань та досвіду і т.д.

Зараз, наприкінці ХХ століття, саме настав час синтезу. Саме тепер потрібно зуміти поєднати в одне ціле всі знання і узесь досвід людства й одержати, відтак, якісно нове, розширене і цілісне уявлення про Світ та закони його Буття.

Саме таку чітку, цілісну картину Буття дає нам "Жива Етика". Це філософсько-етичне й духовно-моральне Вчення є синтезом філігранного досвіду людства. "Жива Етика" явлена світові як здобуток практичного освоєння цього світу й

призначена для практичного вдосконалення життя сучасної людини.

Яке ж увявлення про світобудову та місце людини в ній дає нам це Вчення?

"Жива Етика" так само, як і наука, вважає навколишній світ матеріальним. Все суще є матерія та її рух, які існують вічно. Проте, поняття матерії в "Живій Етиці" істотно розширене. Матерія безмежна в своїх градаціях витонченості. Те, що релігійно називають духом, є найтонша матерія, поки що не відома і не досліджена наукою. Життя - це не що інше, як безмежна зміна форм виявлення духу в матерії. Розум - це властивість цієї тонкої матерії, притаманна їй одвічно і вічно існуюча, але форми виявлення цього розуму постійно змінюються. Розумним є увесь Космос. Всесвіт перебуває в постійному еволюційному розвитку.

"Жива Етика" розрізняє три градації існуючих світів. Це земний світ, або світ щільної матерії - він найкраще досліджений найбільш відомий нам. Тонкий світ або світ тонкої матерії. І нарешті, Світ Вогняний, інакше кажучи, світ найтоншої матерії, світ Духу.

Всі три світи існують, взаємно проникають один в одного перебуваючи у тісному взаємозв'язку. Все суще, від окремого атома до людини, містить в собі елементи всіх трьох світів.

Світ щільний - це, так би мовити, надводна, видима частина айсберга, невидиму частину якого складають світи Тонкий та Вогняний. Сутність людини, її вище "Я", або, інакше, її індивідуальність складається з елементів тонкого та вогняного світу. Тому ця тонкоматеріальна структура (душа) є вічно сушою. По так званій смерті вона переходить в іншу форму буття, продовжуючи своє існування в світі тонкому. Розвиток та вдосконалення людської індивідуальності - процес дуже повільний і тривалий. Відбувається він протягом багатьох життів людини на землі (в щільному світі), а також під час її перебування в проміжках між цими втіленнями (в тонкому світі). Кожна людина, таким чином, є результат довготривалої еволюції, а не однократного існування у щільному світі, як вважає наука, і вона займає своє певне місце в еволюції Космосу.

Вчення говорить про те, що в Космосі існує Ієрархія Світлих Сил, яка сягає безмежності. До неї, зокрема, належать Великі Вчителі людства. Самі ці Великі Душі називають себе Старшими Братами людства. Протягом всієї історії нашої

планети Вони багаторазово втілювались на Землі для подання допомоги. Найвідомішими прикладами таких втілень є втілення Будди та Христа. Допомога ця полягає в тому, що Великі Вчителі спрямовували нашу думку, розставляли віхи для просування нашої свідомості, передавали нам знання законів еволюції Космосу та, особливо, законів моральності, які є основою духовної еволюції людини.

Які ж перспективи відкриваються перед людиною та суспільством з погляду "Живої Етики"?

Воістину вони грандіозні. Як перед суспільством, так і перед кожною людиною відкривається можливість безмежного розвитку і вдосконалення. Адже сенс життя людини, згідно з вченням "Живої Етики", полягає в безконечному процесі еволюції, в розкритті своїх необмежених, фантастичних можливостей, закладених в людині природою, в безмежному пізнанні таємниць Космосу та таємниць свого внутрішнього світу - мікркосмосу.

Людству уготовано процес творчості, масштаби якої постійно розширюються, охоплюючи щодалі більші простори Всесвіту, досягнення Світу Вогняного та творчості в ньому.

Якщо ж повернутись до наших земних справ, то варто поглянути, що ж відбувається на нашій планеті. Науково-технічний потенціал геоспільноти нині такий високий, як ніколи в історію нашої цивілізації. Винайдено й продовжує знаходитись безліч найдосконаліших і високопродуктивних технологій. Є всі необхідні складові економічного механізму, аби нагодувати і одягти всіх людей планети, створити необхідні умови для розкриття їхнього духовного потенціалу. Проте цього не відбувається. Навпаки, в усіх країнах світу, незалежно від суспільного ладу, наростають негативні явища: до цього часу людство не позбулось війн, кровопролиття, наркоманії, алкоголізму, злочинності, зростають бездуховність та моральна деградація.

В чому ж причина? Тільки в недосконалісті внутрішнього світу людини. Людина втрачає не лише себе, але й усю планету. І це відбувається не лише у зв'язку з інтенсифікацією технократичної діяльності людства, а й завдяки хибному, фактично збоченому мисленню людей.

Ми абсолютно не замислюємося над тим, які велетенські енергії вкладені в людську думку. Думка - це те, що об'єднує всі

три світи. Думка - це рух тонкої матерії, інакше кажучи, її вібрація. Вона здатна самостійно існувати в просторі. Як вчить "Жива Етика", заглиблена в похмурі й злостиві думки, людина завдає величезної шкоди собі й іншим людям, що оточують її. Дратівлива й злостива людина викидає в довкілля отруту, яка зветься імперилом, при цьому вона отруєє себе й оточуючих, а своїми темними думками забруднює ауру планети.

Що ж повинні тепер робити люди, аби вийти з кризи і в подальшому правильно еволюціонувати, розкриваючи в собі ті чудові можливості, що закладені природою?

По-перше, трактує "Жива Етика", глибоко збагнути свою роль і місце в Космосі, сенс і перспективу свого існування.

По-друге, усвідомити велику відповідальність за свої думки та очистити своє мислення.

По-третє, стати на шлях, вказаний Вченням "Живої Етики". Це шлях духовно-морального вдосконалення людини і, отже, суспільства в цілому. Кожна людина, котра зрозуміла сенс свого існування, повинна негайно приступити до свого самовдосконалення. "Вибери три найгірші свої риси і намагайся позбутися їх", - у цій короткій формулі "Живої Етики" головна суть її практичного застосування в житті.

Найкраще, що може зробити людина для себе і суспільства, - вдосконалити себе.

Ставлячи завдання саморозвитку, самовдосконалення людини, "Жива Етика" вказує й напрямки, за якими вони повинні вирішуватись:

1. Розширення свідомості.

Це відмова від догм та застарілих уявлень, розширення свого світогляду, аби в ньому вміщувалось як єдине ціле все багатство знань, досвіду й культури, накопичених за всю історію людством.

2. Розвиток серця.

Особливістю цього стану розв'язку людства є те, що у людей зараз дуже розвинувся інтелект. Тут людство досягло величезних успіхів. Розвиток же серця відстав від інтелекту. Наука визначила серцю тільки роль насоса для перекачування крові. "Жива Етика" говорить про те, що вмістилищем вищого розуму людини є вогняні структури серця, які безсмертні. Це уявлення не таке вже й нове для нас. "Яка сердечна людина!" - кажемо ми про виявлення вищих почуттів. Ми пов'язуємо з

серцем любов, співчуття, милосердя. "Жива Етика" оповідає про те, що серце людини вміщує в собі досвід усіх минулих її втілень, є безсмертним сховищем її індивідуальності.

3. Установлення взаємної терпимості та співпраці також є надзвичайно актуальним завданням нашого часу.

Просування за цими напрямками має бути сповнене загальною основоположною ідеєю - ідеєю служіння Загальному Благу, тобто благу всіх людей планети. Тільки слугуючи загальному благу, людина здатна розкрити в собі ті чудові можливості, що закладені в ній природою. В іншому разі вона потоне у власному егоїзмі. "Дурний бажає блага собі, мудрий виможєє благо для всього Світу, в якому і йому дістанеться Частка", - свідчить східна мудрість.

Відтак, нам ясно вказується, що без вирішення проблем етичних, моральних, духовних подальша еволюція людства неможлива. Ось звідки пішла назва - "Жива Етика". Вчення це підкреслює величезну роль мистецтва, етики і естетичного виховання у розвитку духовних рис людини. Еволюція світу відбувається за законами краси і гармонії. Саме через мистецтво, через розвиток почуття прекрасного людина може прийти до свого духовного вдосконалення. "Ми бачили, як витвори мистецтва змінювали людину, і ніяке книжництво не здатне творити подібного" ("Ієрархія" - N336). "В красі запорука щастя людства, тому Ми вважаємо мистецтво вищим стимулом для відродження духу" ("Ієрархія" - N359). Ф.М.Достоевський казав: "Краса врятує світ". М.К.Реріх уточнює: "Усвідомлення краси врятує світ".

Наші близькі й далекі пращури інтуїтивно добре відчували це. Вони намагались оточувати себе красою, прикрашали своє житло, створювали гарний одяг та предмети побуту, жили серед незаймано чистої і прекрасної природи. Людина ХХ століття, живучи серед безликих прямокутних коробок, під сірим, кіптявим небом, серед отруєної і хворої природи, завдає при цьому величезної шкоди, насамперед, своєму внутрішньому духовному світові. То ж чи не в цьому полягає причина падіння моральності?

В усіх розділах "Живої Етики" надзвичайно велике враження справляє життєствердний оптимізм цього Вчення. Передрікаючи півстоліття тому ті випробування, з якими стикається сьогодні світова спільнота, і ті, які їй ще належить

пережити, Вчення віщує у найближчому майбутньому великі зміни на краще.

Зараз, в кінці ХХ ст., людство переживає час зміни двох величезних історичних епох. Закінчується, як кажуть на Сході, Калі Юга (Чорна Епоха) і вступає в свої права Стаття Юга (Епоха Світла). Щасливе майбутнє, про яке в усі часи мріяло людство, стане реальністю саме за Статті Юги. Нова епоха стане епохою розвитку серця. Це буде епоха Істини, Краси і Справедливості. І настане вона, на відміну від попередніх, стрімко, як гірський обвал. Прихід її неминучий, позаяк є результатом дії об'єктивних законів Космосу, однак шлях до неї драматичний і тернистий. На щастя, людство не самотнє у своїй боротьбі з силами п'тьми. На нашому боці Ієрархія Світла та космічні Закони.

У Вченні сказано, що кінець Калі Юги ознаменуватиме остаточною поразкою темних сил, які відійдуть з планети на вічні часи, і вказано термін - кінець ХХ століття.

Особливої ролі у новій епосі "Жива Етика" надає жінці. Найвеличніше завдання, яке постає перед жінкою, полягає в тому, щоб "одухотворити і оздоровити людство, вдихнути в нього прагнення до подвигу й краси". Для цього жінці належить "настільки піднятися морально і інтелектуально, щоб і чоловіка потягнути за собою", "... стати натхненницею на життєві подвиги".

У Вченні йдеться також про велику роль в еволюції людини радісної, ритмічної, вільної і творчої праці та ще про багато дечого.

На жаль, нерідко ті, хто не бажає чи нездатен досягнути зміст і значення "Живої Етики", кидають на неї тінь і відштовхують від неї інших людей.

Проте, найяскравішим і найпереконливішим свідченням на користь "Живої Етики" є люди, які глибоко проникли в суть цього Вчення. Таким людям притаманний великий оптимізм та спрямованість у майбутнє, їх не можуть похитнути жодні соціальні чи природні катаклізми. Їх вирізняє також самовіддана праця для загального блага, позбавленість будь-яких забобонів, володіння яскраво вираженими кращими людськими рисами. Саме таким прикладом є для нас вся родина Рерихів, які ближче від усіх доторкнулись до першоджерела "Живої Етики". Це люди, які першими пройшли вказаний у Вченні шлях духовно-морального самовдосконалення. Пройшли його настільки добре,

що спромоглись виробити в собі такі властивості духу, які дозволили їм впритул наблизитись до Ієрархії Світла, сприйняти та передати людям це Велике Знання.

Використана література:

1. Рерих Н.К. Избранное. - М.: Советская Россия, 1979.
2. Рерих Н.К. Зажигайте сердца. - М.: Молодая гвардия, 1975.
3. Рерих Н.К. Алтай-Гималаи. - М.: Мысль, 1974.
4. Рерих Н.К. Письмена (Цветы Мории). - М.: Современник, 1974.
5. Рерих Н.К. Забытая книга. - М.: Худож.лит., 1991.
6. Великов П., Князева В. Н.К.Рерих. - М.: Молодая гвардия 1972 /Серия "ЖЗЛ"/.
7. Полякова Е. Рерих Н.К.: Жизнь и творчество. - М.: Изобраз.ис-тво, 1978.
8. Сидоров В. Семь дней в Гималаях //Москва. - 1982. - № 8.
9. Стрельцова Л.В. Путь к бессмертию. - Донецк, 1995.
11. Шапошникова Л. Рерихи //Огонек. - 1989. - № 43.

Ів.-Франківськ

М.М.Фляк

ДО ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ "НАЦІОНАЛЬНЕ ВИХОВАННЯ": НА МАТЕРІАЛІ ГАЛИЦЬКОЇ ПЕДАГОГІКИ 20-х років

Будівництво незалежної України неможливе без відродження і розбудови національної школи, яка має забезпечити виховання громадян, здатних зберігати і примножувати культурно-історичні надбання українського народу, вивести Україну в число цивілізованих країн світу.

В Україні історично склалася своя система виховання, що максимально враховує національні риси і самобутність українського народу, національне відродження усіх сфер життя українського суспільства і процес розбудови самостійної, незалежної держави.

Поняття "національне виховання" вбирає в себе всі названі особливості сучасного стану країни. По-перше, воно рівнозначне державному, хоча останнє вужче, одينية стосовно

Сабаданко

94

A 43

МІНІСТЕРСТВО КУЛЬТУРИ І МИСТЕЦТВ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНА АКАДЕМІЯ КЕРІВНИХ КАДРІВ
КУЛЬТУРИ І МИСТЕЦТВ
КИЇВСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ імені ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ
ІСТОРІЇ, ТЕОРІЇ ТА ПРАКТИКИ
ХУДОЖНЬОЇ КУЛЬТУРИ

Збірник наукових праць

Випуск другий

Частина перша

Маріупольський
державний університет
АБОНЕМЕНТ наукової
та художньої літератури
м. Маріуполь

ЖК

Київ - 1998

Маріупольський
державний університет
НАУКОВА БІБЛІОТЕКА
м. Маріуполь

444844

94.3
А 43

ББК 87.6
Х98

Актуальні проблеми історії, теорії та практики художньої культури: 36 наук. праць: Випуск другий: У 2-х частинах. Частина I. - К., 1999. - 276 с.

18-00

Статті збірника охопили широке коло проблем, що пов'язані з історичною долею та сучасним станом художньої культури.

Для викладачів і студентів гуманітарних вищих навчальних закладів, усіх, хто цікавиться розвитком художньої культури України.

Редакційна колегія:

Чернець В.Г. - доктор філософії, професор, ректор Державної академії керівних кадрів культури і мистецтв; Левчук Л.Т. - доктор філософських наук, професор, зав. кафедрою етики, естетики та культурології Київського університету імені Тараса Шевченка; Бігасв В.А. - доктор філософії, професор, проректор з наукової роботи Державної академії керівних кадрів культури і мистецтв; Бровко М.М. - доктор філософських наук, професор кафедри теорії і практики культури Державної академії керівних кадрів культури і мистецтв; Кулешов С.Г. - доктор історичних наук, доцент кафедри бібліотекознавства та інформаційних технологій Державної академії керівних кадрів культури і мистецтв; Путро О.І. - доктор історичних наук, зав. кафедрою теорії і практики культури Державної академії керівних кадрів культури і мистецтв; Петров Ю.В. - доктор філософських наук, провідний наук. співробітник Інституту філософії НАН України; Кучерюк Д.Ю. - канд. філософ. наук, доцент кафедри етики, естетики та культурології Київського університету імені Тараса Шевченка; Кузнєцова І.В. - вчений секретар Вченої ради Державної академії керівних кадрів культури і мистецтв, відповідальна за випуск.

Наукова концепція редакційної колегії може не збігатися з концептуальними поглядами авторів збірника

Друкується за постановою Вченої ради Державної академії керівних кадрів культури і мистецтв

ISBN 966-7435-05-9

© Державна академія керівних кадрів культури і мистецтв, 1998

© Київський університет імені Тараса Шевченка, 1998